

Metodický komentář k interaktivní mapě s odborným obsahem

Tamara NOVÁKOVÁ a kol. (Kateřina BROŽOVÁ, Daniela COGANOVÁ, Olga HÁJKOVÁ, Petra HOFFMANNOVÁ, Jiří LOUDA, Jiří NEMEŠKAL, Jan PANUŠ, Jan SLAVÍČEK, Michal ŠUNKA, Pavel ZAHRADNÍK). *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* (na přiloženém disku pod složkou Nmap1).¹

Interaktivní mapa s odborným obsahem zobrazuje proměny územně-správní struktury sídelních lokalit, proměnu počtu a národnostní struktury obyvatelstva na sledovaném území Krkonoš v období existence Československa 1918–1992 s referenční časovou vrstvou v roce 1910.

Autorský kolektiv

Metodika výběru pramenů, zpracování pramenů a obsahová tvorba datových podkladů: PhDr. Tamara Nováková.

Konzultace metodiky, sběr a provázání dat: Mgr. Olga Hájková (soudní okres Hostinné), Mgr. Jiří Louda (soudní okres Vrchlabí), Pavel Zahradník, Ph.D. (soudní okres Trutnov), Bc. Prokop Jandek (soudní okres Vysoké nad Jizerou a Rokytnice nad Jizerou), PhDr. Daniela Coganová (soudní okres Jilemnice), Tamara Nováková (soudní okres Maršov a Žacléř).

Převedení dat do databáze Prameny Krkonoš: PhDr. Kateřina Brožová, Bc. Kamila Brožová a kol. Zpracování mapy: Ing. Jan Panuš, Ph.D., RNDr. Jiří Nemeškal, PhDr. Jan Slavíček, Ph.D.

Geografické vymezení

Mapa pracuje s územím Krkonoš tak, jak je definováno projektem Prameny Krkonoš, s jehož podporou vznikla. Krkonoše jsou tedy chápány jako území celkem osmi soudních okresů z roku 1946 (soudní okresy Maršov, Žacléř, Trutnov, Vrchlabí, Hostinné, Rokytnice nad Jizerou, Jilemnice a Vysoké nad Jizerou, patřící do třech tzv. malých okresů, které rámcově definují tři svébytné a historicky rozdílné části Krkonoš: východní, střední a západní², do metodiky není zahrnut soudní okres Úpice, který žádnou svou částí do Krkonoš nespadá). Autorský tým si je vědom toho, že zmíněná oblast zahrnuje jak území hor, tak i podhůří, a že region Krkonoš lze

¹ Mapa vznikla na pracovištích Historického Akademie věd České republiky v Praze, v.v.i. a Univerzity Karlovy, Matematicko-fyzikální fakulty v rámci programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II) Ministerstva kultury České republiky, projektu č. DG20P02OVV010 „Prameny Krkonoš. Vývoj systému evidence, zpracování a prezentace pramenů k historii a kultuře Krkonoš a jeho využití ve výzkumu a edukaci“.

² Argumentace k tomuto dalšímu dělení Krkonoš na tři subregiony je dílčím výstupem projektu Prameny Krkonoš. Základní teze byly představeny na vědecké konferenci Prameny Krkonoš 5. 9. – 16. 9. 2021 ve Vrchlabí kolegy Pavlem Zahradníkem a Jiřím Loudou.

geograficky definovat i značně odlišně. Pro účely mapy *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* však arbitrárně toto území vymezuje v souladu se zadáním projektu.

Cílem mapy je popsat Krkonoše z hlediska sídelních lokalit. Hranice soudních okresů vzala za své v roce 1949 v souvislosti s velkými poválečnými politickými změnami, které se projeví i ve státní správě a samosprávě. Hranice Krkonoš vymezená soudními okresy neodpovídá současnému územně-správnímu členění. Pro geografické vymezení byl hledán časový kompromis a tím je polovina 20. století (hranice soudních okresů k roku 1946).

Metodika výběru pramenů

Pro mapu *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* byly časové řezy vybrány na základě publikovaných dat ze sčítání lidu. Ta poskytují statistická data s jednotnou metodikou pro celý stát. Použití centrálně sbíraných statistických dat ze stejného pramene umožňuje diachronní srovnávání v rámci Krkonoš, stejně jako Krkonoš s jinými regiony. V principu by se mělo jednat o metodologicky podobná data poskytující v desetiletých rozestupech srovnatelné údaje pro celé území. V praxi to zcela neplatí z následujících důvodů:

- 1) Metodika sběru a publikování dat ze sčítání lidu v praxi jednotná nebyla. Sama metodologie sčítání lidu se v čase měnila. Ne všechny sbírané údaje se navíc zveřejňovaly, typicky se cenzura dotkla údajů o národnosti (v roce 1939 a po roce 1950).
- 2) Rozbití Československa v roce 1938 vedlo v následujícím roce ke sčítání lidu, které bylo provedeno pouze na Německem zabraných územích.
- 3) Největší migrační změny zasáhly české země v letech 1945–1948. V této době se sčítání lidu nekonalo. První řádný poválečný census se konal až v roce 1950. Přehled vývoje obyvatelstva Krkonoš by se však bez alespoň rámcového zmapování změn v letech 1945–1948 nebyl úplný. Bylo tedy potřeba hledat ke sčítání lidu doplňkové prameny, pokud možno opět centrální provenience (které však neobsahují data o národnosti, pro toto období extrémně zajímavá). K soupisům obyvatel tak bylo alespoň formou sond nutné doplnit dílčí data na základě archivních rešerší.

Časové vymezení

Časové vymezení mapy odpovídá časovému zaměření projektu Prameny Krkonoš, tj. období dějin Československa s předcházejí a nadcházející referenční časovou vrstvou v roce 1910 a letech 2011–2021.

Sledované časové řezy:

1. Sčítání lidu 31. 12. 1910
2. Sčítání lidu 15. 2. 1921
3. Sčítání lidu 1. 12. 1930
4. 1939
 - a. Sčítání lidu 17. 5. 1939 (pouze na území Říšské župy Sudety)
 - b. Seznam obcí 25. 1. 1939 (pouze území Protektorátu)
5. Archivní soupisy 1946–1947
 - a. 1946 (pouze okres Vrchlabí (soudní okres Hostinné, Vrchlabí): Sčítání obyvatelstva v obcích okresu Vrchlabí ke dni 15. září 1946: přehledné výsledky sčítání obyvatel včetně uvedení počtu podle národností, náboženství ze dne 15. 9. 1946.
 - b. Archivní soupisy 1947 (pouze okres Trutnov (soudní okres Trutnov, Žaclěř, Maršov): Jmenné seznamy Němců z obcí, prosinec 1947.
6. Soupisy obyvatel 1946: statistická data k 20. zásobovací období potravinovými listky, konec roku 1946.
7. Soupisy obyvatel 1949: Statistická data k 22. 5. 1947
8. Sčítání lidu 1. 3. 1950
9. Sčítání lidu domů a bytů 1. 3. 1961
10. Sčítání lidu domů a bytů 1. 12. 1970
11. Sčítání lidu domů a bytů 1. 11. 1970
12. Sčítání lidu domů a bytů 1. 11. 1980
13. Sčítání lidu domů a bytů 3. 3. 1991
14. Sčítání lidu domů a bytů o půlnoci z 26. na 27. března 2021
 - a. Registr sčítacích obvodů a budov, územní struktura obce k 21. 7. 2021

Prameny, jejich limity a problematické oblasti

1890–1945

V letech 1890–1930 probíhala sčítání lidu na celém území dnešní České republiky. V roce 1910 v rámci Habsburské monarchie, v letech 1921 a 1930 v rámci Československa. Do roku 1921 sčítání probíhalo v gesci okresních úřadů.³ Sčítací operáty, pakliže se dochovaly, jsou tak logicky uloženy ve státních okresních archivech (v případě Krkonoš se jedná o Státní okresní archiv Trutnov a Státní okresní archiv Semily). Sčítání lidu v roce 1930 již probíhalo v gesci Státního úřadu statického, a tak jsou sčítací operáty uloženy v centrální instituci – Národním archivu.

Další československé sčítání bylo plánováno na rok 1940, nicméně vzhledem k vývoji situace se neuskutečnilo. Na anektovaných územích Československa, které se staly součástí Říšské župy Sudety, proběhlo v roce 1939 říšské sčítání lidu. Sčítací operáty jsou dnes uloženy v Národním archivu a momentálně jsou kvůli ochraně osobních údajů badatelům obtížně dostupné. Na území tzv. Druhé republiky, resp. později na území Protektorátu Čechy a Morava se žádné sčítání lidu nekonalo. Vznikaly pouze dílčí soupisy.⁴ Pro časový řez 1939 (zhruba odpovídající desetiletému odstupu od posledního československého sčítání lidu) neexistuje pro sledované území jeden souhrnný pramen, ale z logiky rozdílné politické správy území Krkonoš v zásadě prameny dva. První zmíněný, říšské sčítání lidu pokrývá soudní okresy Trutnov, Maršov, Žacléř, Vrchlabí, Hostinné, Rokytnice nad Jizerou a pouze částečně Jilemnice a Vysoké nad Jizerou. Statistické výstupy neobsahují údaje o národnosti, byť národnost byla v domácnostech zaznamenávána.⁵ Časový řez byl doplněn sondou v soudním okrese Maršov. Vybraný vzorek obcí byl doplněn anonymizovanou rešerší v Národním archivu, která doplnila údaje o národnosti.⁶ Většinu území soudních okresů Jilemnice a Vysoké nad Jizerou pokrývá pramen zprostředkující dílčí soupis, ale opět bez údajů o národnosti, zde žádná sonda neproběhla, nebyl totiž nalezen pramen, který by ji umožnil.⁷

1945–2021

Další souhrnné, opět československé sčítání lidu bylo realizováno v roce 1950. Vzhledem k obrovským migračním změnám v letech 1945–1948 bylo potřeba najít další data, která by

³ KLADIWA, P. et al. *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: Mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace. I. díl.*

⁴ Státní okresní archiv Semily, fond OÚ Jilemnice, Prezidiální spisy Okresního úřadu v Jilemnici D/83, Seznam obcí politického okresu Jilemnice dle stavu ze dne 25. ledna 1939.

⁵ Vyplývá to ze sondy autorky metodiky ve sčítacích operátech pro obce obcí Horní Albeřice, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Lysečiny, Suchý Důl, Sklenářovice, viz NA, f. Sčítání obyvatelstva v roce 1939

⁶ NA, f. Sčítání obyvatelstva v roce 1939, sčítací operáty pro obce Horní Albeřice, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Lysečiny, Suchý Důl, Sklenářovice, Maršov IV, Horní Malá Úpa, Velká Úpa III. Rešerše částečně realizovaly odborné pracovnice Národního archivu v roce 2021, částečně Tamara Nováková v letech 2009–2015.

⁷ Státní okresní archiv Semily, fond OÚ Jilemnice, Prezidiální spisy Okresního úřadu v Jilemnici D/83, Seznam obcí politického okresu Jilemnice dle stavu ze dne 25. ledna 1939.

alespoň částečně statisticky podchytila proces změn alespoň ke konci roku 1946, kdy byla ukončena hlavní vlna soustavného mezinárodně schváleného i neschváleného vysídlování⁸ a kdy byla znovuosídlena většina sídelního území⁹.

Období let 1945–1950 bylo zároveň charakterizováno významnou proměnou územní správy, která reagovala na politické změny, ale i na proměny stavu osídlení. Nedostatečně znovuosídlené sídelní lokality se slučují, obcí jako nositelek samosprávy a státní správy ubývá, některé lokality částečně mizí, resp. zanikají v kulturním smyslu v důsledku nedostatečného osídlení, jiného záměrného či nezáměrného zacílení na využívání krajiny atd. Jiné sídelní lokality sice z hlediska materiálně-kulturního nemizí, stále existují, ale v oficiálních úředních pramenech ztrácejí svou identitu, nebo se jejich identita vůči minulosti zásadně mění (nejsou uváděny, jsou přejmenovány, nebo se staly součástí větších celků). Pro toto období je statistických pramenů požadovaného detailu nedostatek. Na úrovni obcí (nikoliv pouze okresů) byly centrálně provedeny a publikovány soupisy obyvatel v roce 1946 podle distribuce potravinových lístků a v roce 1947 byl proveden cílený soupis všech obyvatel. Na této úrovni však nejsou k dispozici údaje o národnosti. Pro jejich zjištění bylo třeba sáhnout k neúplným archivním pramenům, které jsou rozdílné svou metodikou a výstupy pro jednotlivé tzv. malé okresy.¹⁰

Od roku 1950 mizí v publikovaných výstupech z censů údaje o národnosti, ačkoli tato data byla během sčítání lidu sbírána. Hranice obcí se výrazně proměňují, navíc se zcela statisticky ztrácí všechny místní části, tj. většina samot a horských budních enkláv. Další velká metodická komplikace přichází s rokem 1970, kdy vznikají základní sídelní jednotky, často z hlediska historického kontextu v nelogických hranicích. Dochází i ke změnám v rozlohách katastrálních území. Struktura sídelních lokalit získává v mnoha případech opět jinou podobu. Po roce 1991, a zejména v roce 2021, dochází k další změně: trend administrativního zániku se mění, dochází naopak i k obnově samostatnosti obcí a jejich částí a návratu samosprávy tam, kde desítky let nebyla.

⁸ VON ARBURG A. & STANĚK T., (EDS.) 2010: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů. Díl I.: Češi a Němci do roku 1945 – Úvod k edici. Zdeněk Susa Středokluky. 373 str; VON ARBURG A. 2003: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí sídlení politiky v českých zemích, Soudobé dějiny 3, 253–292.

⁹ NOVÁKOVÁ, T. *Zemědělské osídlování pohraničí: Horská pastvinářská družstva ve východních Krkonoších 1945–1949.*

¹⁰ Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov, inv. č. 1962, kart. 134–135, Jmenné seznamy Němců z obcí, 1945–1948 pro obce soudního okresu Trutnov, Maršov a Žacléř; SOKA T, f. Okresní národní výbor Vrchlabí, inv. č. 275, kart. 144, Sčítání obyvatelstva v obcích okresu Vrchlabí ke dni 15. září 1946; přehledné výsledky sčítání obyvatel včetně uvedení počtu podle národností, náboženství 1946, pro obce soudních okresů Hostinné a Vrchlabí. Pro okres Jilemnice jsme pracovali pouze s výsledky sčítání lidu 1950, neboť pro tento okres jsme měli k dispozici národnostní data od ČSÚ. Pro královéhradecký kraj, tedy pro okresy Trutnov a Vrchlabí se data v databázi ČSÚ nedochovala. Sčítací operáty jsou nedostupné z důvodu ochrany osobních údajů.

Udržet námi cílenou horizontálu, tedy dokázat propojit sídelní lokality v čase za použití jednotných centrálních pramenů, tak bylo velmi obtížné, resp. v případě metodické jednotnosti pramenů nemožné, autorský tým je však přesvědčen, že předkládá dostatečně vypovídající obraz územně-správní struktury zkoumaného regionu s nejvhodnějším poměrem mezi jednotností údajů a četností statistických dat.

Sledované parametry

Mapa *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* zobrazuje následující základní sledované parametry pro všechny sídelní lokality:

Sídelní lokalita

Sídelní lokalita je v kontextu předložené mapy taková územní lokalita, na kterou jsou v rámci sčítání lidu a dalších soupisů obyvatelstva, resp. publikovaných výstupů, vázaná statistická data. Typicky se jedná o obce, části obcí (osady), místní části (prostranství), katastrální území a v letech 1970–2021 základní sídelní jednotky.

Sídelní lokality – statusy

Obec

Nositelka státní správy/samosprávy, skládá se typicky z jednoho či více katastrálních území, její součástí mohou být části obce/osad a místní části – prostranství; od roku 1970 i základní sídelní jednotky.

Část obce

V letech 1890–1950 územně oddělené od vlastní obce, v některých případech nositelka katastrálního území. V letech 1960–2021 může, ale nemusí být územně oddělená od vlastní obce (typicky městské čtvrti), v některých případech nositelka katastrálního území. Její součástí mohou být místní části – prostranství a od roku 1970 i základní sídelní jednotky.

Místní část – prostranství

Samoty, shluky domů, budní enklávy. Ve statistických pramenech evidovány jen do roku 1930. Po roce 1930 ze statistických pramenů tento status mizí, pro potřeby současné vrstvy Nmap1 jsme zavedli pojem prostranství, který nemá úřední, ale jen sídelně-kulturní status.

Základní sídelní jednotka (ZSJ)

Od roku 1970 nově zavedená územní jednotka, nejnižší v hierarchii ZSJ – část obce – obec.

Cílem projektu bylo získat kompletní statistická data k celému sledovanému území, ke všem sídelním lokalitám – statusům ve všech časových řezech.

Identifikační atributy

Vzhledem k tomu, že v mapě jsou zachyceny nejen obce, ale i části obce (do roku 1930 a v současné vrstvě i místní části – prostranství, od roku 1970 i základní sídelní jednotky a po celou dobu i katastrální území), objevuje se v mnoha případech více stejných názvů. Např. Velká Úpa I je jak část obce, tak katastrální území, a v minulosti (do roku 1948) rovněž samostatná obec, a

(do roku 1930) i místní část. Pro potřeby párování statistických dat a sledování územně-správního vývoje v čase je třeba každou jednotlivou Velkou Úpu I identifikovat tak, aby byla nezaměnitelná. Každá unikátní lokalita tak má přiřazen identifikační kód (ID). Vedle toho je každá unikátní lokalita opatřena souborem identifikačních atributů. Těmi jsou: český název, v relevantních případech německý název, nejbližší nadřazená jednotka, vazba na katastrální území, preferovaný status v současnosti (tedy k roku 2021) a v relevantních případech i pomocný historický status s datací: např. historická obec 1890–1946.

Statistické hodnoty v pramenech

Počet obyvatel

Zde narážíme asi na největší metodickou (byť pochopitelnou) pramennou nejednotnost, která se netýká jen centrálních statistických pramenů, ale i sběru dat, tj. samotného šetření pro sčítání lidu. Problematičnost se promítá nejzásadněji a nejnápadněji v poválečných sčítáních v pohraničních obcích. Srovnávat lze pouze roky 1890–1930, 1939 (přítomné obyvatelstvo) a 2021 (obvyklé obyvatelstvo). V roce 1939 je potřeba vzít na vědomí úbytek českých úředníků a dalších, kteří opustili, nebo byli nuceni opustit pohraničí po anexi Německou říší. Statisticky jsme tento fenomén ale nepodchycovali. Nicméně je třeba s tímto faktem pracovat při interpretaci dat.

V poválečném období, zachyceném v letech 1946–1948 v soupisech obyvatel, byla stále sbírána data za přítomné obyvatelstvo. V této době, kdy docházelo k největší migraci v českých dějinách, se na daném místě nacházeli vedle usazujících se znovuosídlenců i dočasní osídlenci a ještě nevysídlení obyvatelé německé národnosti.¹¹ Tak bylo na konci roku 1946 např. v obci Sklenářovice zachyceno 64 obyvatel, nejednalo se však o německé původní obyvatele, neboť ti byli z obce vysídleni v létě 1946, ale o studentskou brigádu vypomáhající v témže roce vzniknuvšímu Horskému pastvinářskému družstvu.¹²

Sčítání lidu 1950 je posledním censem mapující přítomné obyvatelstvo a vzhledem k situaci, ve které se nacházela část sídelního území včetně Krkonoš, zachycuje nový poválečný fenomén: chalupáře a na horských hřebenech i rekreanty, což vyplývá z provedené sondy ve sčítacích operátech pro obec Horní Albeřice.¹³ Mezi lety 1961–2011 lze srovnávat počty trvalých obyvatel.

Celkově tedy lze srovnávat do určité míry data napříč časovým obdobím, ale při jejich interpretaci je zcela zásadní neopomenout rozdílnou metodiku sběru.

¹¹ *Seznam obcí v republice Československé, díl I, Seznam obcí v zemi České podle stavu z konce roku 1946, Správní a soudní okresy, poštovní úřady a počet obyvatel ke konci roku 1946*, vydal Státní úřad statistický, Praha: Práce 1947. 133 str. *Seznam obcí v republice Československé, díl I, Seznam obcí v zemi České podle stavu z počátku roku 1948*, vydal Státní úřad statistický, Praha 1948. 242 str. Obě tyto publikace reprodukuje dle dobové zvyklosti a potřeby praxe přítomné obyvatelstvo..

¹² NOVÁKOVÁ, T. *Místo krávy psací stroj*.

¹³ NOVÁKOVÁ, T. *Zemědělské osídlování pohraničí: Horská pastvinářská družstva ve východních Krkonoších 1945–1949*

Přítomné obyvatelstvo

Při sčítáních lidu v letech 1910, 1921, 1939, (1946–1947) a 1950 bylo evidováno fyzicky přítomné obyvatelstvo (jak přítomné dočasně, tak i trvale), stejně jako nepřítomné obyvatelstvo. Statistických lexikonů uvádí souhrnné číslo přítomných a dočasně nepřítomných obyvatel.

Trvalé obyvatelstvo

Při sčítáních lidu, domů a bytů v letech 1961, 1970, 1980, 1991, 2001 a 2011 bylo evidováno trvale (úředně hlášené) žijící obyvatelstvo.

Obvyklé obyvatelstvo

Při sčítáních lidu, domů a bytů v letech 2011 a 2021 bylo vedle trvale žijícího obyvatelstva evidováno i obyvatelstvo v místě obvykle bydlící.

Národnost

Primárně je pro sledována česká a německá národnost a její „ekvivalenty“ udávané ve sčítáních lidu.

Mapa neřeší národnost jako vnější či vnitřní identitu osob se vši problematičností toho, co k této identitě v průběhu 20. století patřilo. Metodika se staví k datům o národnosti tak, jak jsou uváděna. Nicméně pro interpretaci dat je s problematičností této statistické hodnoty nutno počítat. I z detailních sond v samotných sčítacích operátech samozřejmě vyplývá jistá komplikovanost¹⁴.

Od sčítání lidu 2001 nejsou data o národnosti veřejně dostupná, od sčítání lidu 2011 není povinnost sčítaných osob národnost uvádět. Sčítání lidu 2021 přináší souhrnné údaje k národnostem na úrovni obcí.¹⁵

Během sledovaného období se v pramenech vycházející ze sčítání lidu objevují tři hodnoty, které nejsou totožné, ale přesto je možné je s vědomím jejich odlišnosti rámcově statisticky srovnávat:

Obcovací řeč

Ve sčítání lidu 1910 byla evidována obcovací řeč, tedy řeč, kterou sčítaná osoba zejména komunikovala. Obcovací řeč nemusí odpovídat národnosti, k níž by se sčítaná osoba přihlásila, kdyby měla možnost.

Národnost

V československých sčítáních lidu 1921, 1930, 1950–1991 a 2021 byla evidována kategorie “národnost”. Pro obě prvorepubliková sčítání platí nahlížení na národnost na základě kmenové

¹⁴ Českou národnost může v některých menších obcích navyšovat působení českých úředníků, typicky příslušníků Finanční stráže a jejich rodin, viz sčítací operáty pro obec Horní Albeřice v letech 1921 (SokA T, sčítací operáty 1921) a 1930 (NA, f. Státní úřad statistický, sčítací operáty 1930).

¹⁵ Sčítání lidu domů a bytů, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu [online]. [cit.

09.05.2022], dostupné z:

<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky&katalog=33475#katalog=33522>

příslušnosti a v souladu s mateřským jazykem, ale bylo možné se prohlásit za danou národnost, aniž to s mateřským jazykem korelovalo (ČAPKOVÁ K. 2013).

Mateřský jazyk

Ve sčítání lidu 1939 byla na anektovaných pohraničních území patřících v čase sčítání k Říšské župě Sudety evidována vedle hodnoty národnost (Volkszugehörigkeit) i kategorie mateřský jazyk (Muttersprache). Pro účely statistických srovnání v mapě (vzhledem k extrémní politizaci pojmu národnost v Německé říši a na základě sond do sčítacích operátů) je za statistický, byť hrubý „ekvivalent“ národnosti brána hodnota mateřský jazyk.¹⁶

Německá (obcovací řeč, národnost, mateřský jazyk)

Uvedena ve sčítáních lidu 1900–1991 a 2021.

Česká (obcovací řeč, národnost, mateřský jazyk)

Ve sčítání lidu 1910 je uváděna souhrnně česká/moravská/slovácká, ve sčítáních 1921–1930 je uváděna jen kategorie československá národnost, 1950–1980 je uváděna samostatně národnost česká a slovenská, 1991 je uváděna samostatně česká, moravská, slezská a slovenská, stejně tak i v roce 2021.

Ve sčítáních 1921–1930 není možné oddělit českou a slovenskou národnost (byť ve sčítacích operátech byly evidovány samostatně,¹⁷ ale ve výstupových statistických lexikonech již pod společnou kategorií¹⁸). V censech 1991 a 2021 je pro potřeby mapy nutné sečíst českou, moravskou a slezskou národnost, aby byla hodnota ekvivalentní hodnotám z jiných censů.

Domy

I zde je z důvodů metodické nejednotnosti pramenů srovnání napříč časovými řezy komplikované. Plnohodnotně srovnávat lze s vědomím odlišnosti hodnot pouze sčítání lidu v letech 1910–1950, 1991 a 2021 a separátně v letech 1960–1991.

¹⁶ Na základě srovnání sčítacích operátů z let 1921, 1930, 1939 a 1950 a dalších pramenů lze usoudit, že osoby spjaté s českou identitou, které zůstaly na anektovaném území Krkonoš, využily možnosti k vnějšmu projevu své národní identity spíše mateřský jazyk než národnost. Viz Nováková, T. *Místo krávy psací stroj*.

¹⁷ Dokládají to sondy ve sčítacích operátech z let 1921 (SOKA T, sčítací operáty 1921) a 1930 (NA, f. Státní úřad statistický, sčítací operáty 1930) pro obec Horní Albeřice.

¹⁸ *Statistický lexikon obcí v republice Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920 čís. 266 Sb. zák. a nař.*, vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě sčítání lidu z 15. února 1921, sv. I Čechy, Praha – Brno 1923. 596 str.

Statistický lexikon obcí v zemi Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930, sv. 1 Země Česká, Orbis: Praha 1934. 613 str.

Domy

Ve smyslu sčítaných domů, které měly majitele, byť mohly být i neobydlené; sčítání v letech 1890–1950; 1991.

Domy trvale obydlené

Sčítání v letech 1960–1991.

Domy s čísly

Domy s číslem popisným či evidenčním - sčítání v roce 2011. Tento údaj lze v zásadě chápat jako ekvivalentní počtu domů (s majiteli).

Katastrální území + výměra

Katastrální území, jeho výměra, popřípadě výměra sídelních lokalit, je metodicky důležitým pojítkem pro provázání sídelních lokalit jakož i významným parametrem samo o sobě. Katastrální území doznávala v průběhu sledovaného období podstatně méně změn než obce a jejich části. Existovala po celé sledované období, v zásadě se neměnila, nejsou však k dispozici data ze všech časových řezů.

Variantní názvy sídelních lokalit

Jedním z cílů mapy je zachycení sídelních lokalit v co nejširší paletě variantních názvů. I v samotných statistických pramenech často nalézáme v průběhu sledovaného období více názvů identické lokality (vyplývajících nejen z potřeby existence názvu v obou dominantních jazycích užívaných v regionu).

Nejčastěji se lišily formou zápisu, tj. vazba mezi názvy byla zřejmá. V německých názvech typicky 1) dvě s versus ß (např. Gross Aupa / Groß Aupa) a 2) zápis názvu složeného z vícejazyčných slov volně, s pomocí spojovníku či rovnou složený do kompozita (Niederalbendorf / Nieder-Albendorf/ Albendorf Niedertheil). V případech jako např. Velké Úpa to generuje množství variant (s/ß, bez spojovníku, se spojovníkem a ve formě kompozita).

Složitější je situace se sídleními lokalitami, které byly dominantně německé a zároveň se jednalo o menší sídla, typicky horské samoty, budní enklávy a roztroušenou zástavbu. Německý název v první polovině 20. století dominoval, zatímco český většinou teprve vznikal, resp. propisoval se do úředních, ale i neúředních pramenů. Některé sídelní lokality zůstaly dle statistických pramenů do roku 1945 pojmenované jen německy. Pakliže tyto lokality kulturně (sídelně) zanikly, český název se v centrálních pramenech včetně mapových děl neobjevuje.

Nicméně, ať už sídelní lokality měly před rokem 1945 i úředně používaný český název či nikoliv, po roce 1945 došlo v mnoha případech k cílenému přejmenovávání v gesci názvoslovných komisí či působením aktivních jednotlivců.

Základním referenčním pramenem nejen pro variantní názvy byly mapy Stablního katastru,¹⁹ které sice sahají mimo vymezený časový rámec, ale jsou svou povahou natolik zásadním pramenem, že se bez nich místopisná analýza 20. století neobejde. Pro jednotlivé okresy a sídelní lokality byly využívány i další mapové prameny a dílčí sondy do archivních pramenů.

Lokalizace

Každá sídelní lokalita obsažená v mapě *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* je popsána pomocí GPS souřadnic a tudíž umístitelná v současné mapě sledovaného území.

Současná mapa území je (stejně jako současná územně-správní struktura) referenční vrstvou pro historická data. V současné mapě lze pomocí GPS souřadnic oživit i zaniklá místa a vizualizovat tak jejich polohu. Ambicí bylo najít klíč k lokalizaci všech zachycených sídelních lokalit tak, aby mapa zobrazovala i kulturně a úředně zaniklá místa. Je na místě přiznat, že některé sídelní lokality se autorskému týmu na mapách dohledat nepodařilo.

Základním východiskem pro lokalizaci byl mapový portál mapy.cz s interaktivním vyhledáváním a Základní mapa ČR.²⁰ Na těchto mapách se podařilo určit většinu sídelních lokalit a získat GPS souřadnice, v některých případech i díky dalším pramenům (viz příloha), zejména díky mapám Stablního katastru.

¹⁹ Všechny tři základní mapové soubory: *Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Císařské otisky Stablního katastru*, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>
Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Originální mapy Stablního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>
Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Indikační skizy Stablního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

²⁰ *Mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Základní mapa ČR 1 : 10 000*, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>.

Sledovaná data v pramenech

1. Statistické prameny

1.1. Publikované statistické prameny

1.1.1. Statistiky

1.1.1.1. Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder: bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, herausgegeben von der K. K. statistischen Zentralcomission, sv. IX Böhmen (Spezialortsrepertorium von Böhmen), Wien: K.k. Hof - und Staatsdruckerei 1915. 592 str.

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality:

obec / Ortsgemeinde; část obce / Ortschaft; místní část / Orstbestandteil

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce, část místa

národnost

uvedena obcovací řeč česká/moravská/slovácká, německá a jiná pro obec, část obce

počet domů

pro obec, část obce, část místa

katastrální území + výměra

jen výměra pro obec a část obce bez vazby na katastrální území

1.1.1.2. Seznam míst v království Českém: Sestaven na základě úředních dat k rozkazu c. k. místodržitelství, Praha: Místodržitelská tiskárna 1913. 882 str.

typ: seznam míst

katastrální území + výměra

katastrální obec (ekvivalent katastrálního území) s výměrou

1.1.1.3. Statistický lexikon obcí v republice Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920 čís. 266 Sb. zák a nař., vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě sčítání lidu z 15. února 1921, sv. I Čechy, Praha – Brno 1923. 596 str.

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec / místní obec; část obce / konskripční osada; místní část / část osady

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce; data nejsou uváděna pro část místa²¹

národnost

uvedena národnost československá, německá, židovská²² a jiná pro obec, část obce

počet domů

pro obec, část obce, místní část

katastrální území + výměra

pouze výměra obcí

1.1.1.4. *Statistický lexikon obcí v zemi Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930, sv. 1 Země Česká, Orbis: Praha 1934. 613 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality:

obec / místní obec; část obce / konskripční osada; místní část / části osad

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce, místní část

národnost

uvedena národnost československá, německá a jiná²³ pro obec, část obce

počet domů

pro obec, část obce, místní část

katastrální území + výměra

katastrální území s výměrou

1.1.1.5. *Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland: ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs-, und Betriebszählung vom 17. Mail 1939 für jede einzelne Gemeinde. Nach dem*

²¹ Sbírána data byla, ale nebyla zařazena do statistického lexikonu, viz sčítací operáty pro obec Horní Albeřice, SOkA T, sčítání lidu 1921.

²² Tu ale místopis Krkonoš neviduje. Mj. i proto, že data, jsou dostupná pouze pro roky 1921, 1930 a sbíraná byla ještě v roce 1950.

²³ V některých případech je ve prameni „jiná“ rozepsána na konkrétní národnosti.

Gebietsstand vom Juli 1941, Herausgeber: Der Reichsstatthalter im Sudetengau, Warnsdorf: Verlag Ed. Strache 1941. 80 str.

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec / Gemeinde

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec

národnost, počet domů, katastrální území + výměra

neudáno

1.1.1.6. Amtliches deutsches Ortsbuch: für das Protektorat Böhmen und Mähren, herausgegeben vom Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, 2, vyd., Praha 1940. 434 str.

typ: úřední seznam míst

sídelní lokality

obec / Gemeinde

počet obyvatel, národnost, počet domů, katastrální území + výměra

neudáno

1.1.1.7. Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemi České podle stavu z konce roku 1946, Správní a soudní okresy, poštovní úřady a počet obyvatel ke konci roku 1946, vydal Státní úřad statistický, Praha: Práce 1947. 133 str.

typ: soupis obyvatelstva

sídelní lokality

obec

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec

národnost, počet domů, katastrální území + výměra

neudáno

1.1.1.8. Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemi České podle stavu z počátku roku 1948, vydal Státní úřad statistický, Praha 1948. 242 str.

typ: soupis obyvatelstva

sídelní lokality

obec; část obce

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce

národnost, počet domů, katastrální území + výměra

neudáno

1.1.1.9. *Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemích českých podle správního rozdělení z 1. února 1949, vydal Státní úřad statistický, Praha 1948. 260 str.*

typ: soupis obyvatelstva**sídelní lokality**

obec; část obce

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce

národnost, počet domů, katastrální území + výměra

neudáno

1.1.1.10. *Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950, vydal státní úřad statistický a ministerstvo vnitra, Praha: SEVT 1955. 574 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu**sídelní lokality**

obec; část obce / osada

počet obyvatel

počet přítomného obyvatelstva pro obec, část obce

národnost

neudána

počet domů

pro obec, osady

katastrální území + výměra

ano

1.1.1.11. *Statistický lexikon obcí ČSSR 1965: podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1961, vydala ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstvo vnitra, Praha: SEVT 1966. 668 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce

počet obyvatel

počet trvalého obyvatelstva pro obec

národnost

neudána

počet domů

trvale obydlené pro obec

katastrální území + výměra

neudána

1.1.1.12. *Statistický lexikon obcí ČSSR 1974: podle správního rozdělení k 1. lednu 1974, sčítání lidu, domů a bytů k 1. prosinci 1970, vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR, Praha: SEVT 1976. 862 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel

trvalé obyvatelstvo pro obec, část obce

národnost

neudána

počet domů

trvale obydlené pro obec, část obce

katastrální území + výměra

pouze výměra obce

1.1.1.13. *Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. Podle správního rozdělení k 1. lednu 1982 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. listopadu 1980, Vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR, díl 1, Praha: SEVT 1984. 1011 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel

trvalé obyvatelstvo pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

národnost

neudána

počet domů

trvale obydlené pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

katastrální území + výměra

výměra obce

1.1.1.14. *Statistický lexikon obcí České republiky 1992 : Podle správního rozdělení k 31. prosinci 1992 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů ke 3. březnu 1991. Vydal Český statistický úřad ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR, Praha: SEVT 1994, 895 str.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel

trvalé obyvatelstvo pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

národnost

neudána

počet domů

trvale obydlené pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

katastrální území + výměra

výměra obce

1.1.1.15. *Český statistický úřad, Registr sčítacích obvodů a budov (územní přehledy – územní struktura obce) k roku 2021, [online]. [cit.22.02.2022], <https://apl.czso.cz/irso4/rep1.jsp>*

typ: výstup ze sčítání lidu, úřední seznam míst

sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel (2011)

trvalé obyvatelstvo pro obec, část obce, základní sídelní jednotka; obvyklé obyvatelstvo pro obec, část obce, základní sídelní jednotka

národnost

neudána

počet domů

domy s čísly pro obec, část obce, základní sídelní jednotka

katastrální území + výměra

katastrální území s výměrou

1.1.1.16. *Český statistický úřad, sčítání lidu domů a bytů 2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu [online]. [cit. 09.05.2022], dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky&katalog=33475#katalog=33522>*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec

počet obyvatel

obvyklé obyvatelstvo pro obec

národnost

uvedena národnost česká, moravská, slezská, německá [ostatní uváděné nebyly projektem sledovány] pro obec

počet domů

neudáno/nezpracováno

katastrální území + výměra

nesledováno

1.2. Nepublikované statistické prameny

1.2.1. Statistiky

1.2.1.1. *Český statistický úřad (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner): Sčítání lidu, domů a bytů 1950, tab. OB 1b, přítomné obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, kraj Liberecký – okres Jilemnice, Semily a Jablonec nad Jizerou (neveřejný pramen) [pouze pro Liberecký kraj]*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality:

obec

počet obyvatel; počet domů

nesledováno

národnost

uvedena národnost česká, německá, jiná a neudaná [ostatní uvedené projektem nesledovány] pro obec

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.1.2. *Český statistický úřad (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner): Sčítání lidu 1961, tab. 250, bydlící obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec

počet obyvatel; počet domů

nesledováno

národnost

uvedena národnost česká, německá, jiná a neudaná [ostatní uvedené projektem nesledovány] pro obec

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.1.3. *Český statistický úřad (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení obcí Krkonoš, na základě SLDB 1970, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec

počet obyvatel; počet domů

nesledováno

národnost

uvedena národnost česká, německá, jiná a neudaná [ostatní uvedené projektem nesledovány] pro obec

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.1.4. *Český statistický úřad (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení obcí, části obcí a základních sídelních jednotek Krkonoš, na základě SLDB 1980, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel; počet domů

nesledováno

národnost

uvedena národnost česká, německá, jiná a neudaná [ostatní uvedené projektem nesledovány] pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.1.5. *Český statistický úřad (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení základních sídelních jednotek obcí Krkonoš, na základě SLDB 1991, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).*

typ: výstup ze sčítání lidu

Sídelní lokality

obec; část obce; základní sídelní jednotka

počet obyvatel

nesledováno

národnost

uvedena národnost česká, moravská, slezská, německá, jiná a neudaná [ostatní uvedené projektem nesledovány] pro obec, část obce, základní sídelní jednotka

počty domů

z pramene lze pomocí součtu získat počet fyzicky stojících domů pro obec, část obce, základní sídelní jednotku

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.2. Archivní prameny

1.2.2.1. *Národní archiv v Praze, fond Sčítání obyvatelstva v roce 1939, sčítací operáty pro obce Horní Albeřice, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Lysečiny, Suchý Důl, Sklenářovice, Maršov IV, Horní Malá Úpa, Velká Úpa III.*

typ: výstup ze sčítání lidu

sídelní lokality

obec; část obce

počet obyvatel; počet domů

nesledováno

národnost

uvedena Muttersprache česká/německá/jiná [další uváděné projektem nesledovány] pro úroveň obce, část obce; uvedena Volkszugehörigkeit česká/německá/jiná [další uváděné projektem nesledovány] pro úroveň obce, část obce

katastrální území + výměra

neudáno

1.2.2.2. *Státní okresní archiv Semily, fond Okresní úřad Jilemnice, Prezidiální spisy Okresního úřadu v Jilemnici D/83, Seznam obcí politického okresu Jilemnice dle stavu ze dne 25. ledna 1939.*

typ: úřední seznam míst

sídelní lokality

obec

počet obyvatel

uváděn pro obec

národnost; počet domů; katastrální území + výměra

neudáno

1.2.2.3. *Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov, inv. č. 1962, kart. 134–135, Jmenné seznamy Němců z obcí, 1945–1948 pro obce soudního okresu Trutnov, Maršov a Žacléř, soupis k prosinci 1947.*

typ: soupis obyvatelstva

sídelní lokality

obec

počet obyvatel; katastrální území + výměra

neudáno

národnost

uvedena pouze německá (evidovány byly jen osoby označeny německou národností) pro obec

počet domů

neuvedeno

1.2.2.4. Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Vrchlabí, inv. č. 275, kart. 144, Sčítání obyvatelstva v obcích okresu Vrchlabí ke dni 15. září 1946: přehledné výsledky sčítání obyvatel včetně uvedení počtu podle národností, náboženství 1946, pro obce soudních okresů Hostinné a Vrchlabí.

typ: soupis obyvatelstva

sídelní lokality

obec

počet obyvatel

na úroveň obce

národnost

uvedena německá/česká [ostatní uváděné projektem nesledovány] pro obec

počet domů; katastrální území + výměra

neudáno

Literatura

VON ARBURG ADRIAN. 2003: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí sídlení politiky v českých zemích, *Soudobé dějiny* 3, 253–292.

VON ARBURG A. & STANĚK T., (EDS.) 2010: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů. Díl I.: Češi a Němci do roku 1945 – Úvod k edici. Zdeněk Susa Středokluky. 373 str.

BURDA, Tomáš. Kraje a jejich hranice: 1850–2000. In: *Geografie pro život ve 21. století: Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna – 3. září 2010*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, str. 771–777.

ČAPKOVÁ, Kateřina. Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. 2. přeprac. vyd. Praha: Paseka, 2013. 367 s. ISBN 978-80-7432-294-5.

JELEČEK, Leoš. Územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000. *Geografické rozhledy*, 2000, 9(5), str. 136–137, [online]. [cit.20.03.2021], dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/1566/pdf>.

KLADIWA, Pavel et al. *Národnostní statistika v českých zemích 1880-1930: mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. Vydání první. [Ostrava]: Ostravská univerzita, 2016. 2 svazky (307; 440 stran). ISBN 978-80-7422-549-9.

KUBALA, Ondřej. *Do sčítacích formulářů je možné vyplnit jakoukoliv národnost, včetně moravské*. Praha: Český statistický úřad, 2011 [online]. [cit.01.05.2022], dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/do_scitacich_formularu_je_mozne_vyplnit_jakoukoliv_narodnost_vcetne_moravske.

MLEZIVA, Štěpán. 2017: *Retrospektivní přehled územních jednotek a územních celků od roku 1850 do současnosti*. 2. opravené vydání (pouze PDF). Praha: vlastním nákladem, 2017. 991 str. [online]. [cit.20.03.2021], dostupné z: <http://sovamm.wz.cz/retrospektiva2017.pdf>.

NOVÁKOVÁ, Tamara. Zemědělské osídlování pohraničí: Horská pastvinářská družstva ve východních Krkonoších 1945–1949. *Opera Corcontica*. 2018, 55, s. 5–63.

NOVÁKOVÁ, Tamara. *Místo krávy psací stroj (včetně autorské mapy mapující obydlenost a zánik domů v Horních a Dolních Albeřicích a Dolních Lysečínách mezi léty 1921–1970)*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010.

RŮŽKOVÁ, Jiřina a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. 1. vyd. Praha: Český statistický úřad, 2006. 2 sv. (759, 623 s.). ISBN 80-250-1277-8. Dostupné také z: <https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-ceske-republiky-2001-8771jn6lu9>.

TAUCHEN, Jaromír. K některým otázkám právní úpravy jazykového práva v první ČSR z německého pohledu, In: *Dny práva – Days of Law – 2008*. Brno: Masarykova univerzita 2008, str.

521–532. [online]. [cit.20.03.2021], dostupné z:
<https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/tauchen.pdf>

Prameny pro sběr statistických dat

Statistické prameny pro místopis

Publikované prameny

Statistiky

Special-Orts-Repertorien der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Neubearbeitung auf grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. 12. 1890, herausgegeben von der K. K. statistischen Central-Comission, sv. IX Böhmen (Special-Orts-Repertorium von Böhmen – Podrobný seznam míst v Čechách). Wien: Alfred Hölder, 1893. 812 str.

Orts-Repertorium für das Königreich Böhmen / Seznam míst v království Českém. K rozkazu vysokého cis. král. místodržitelství Českého na základě úředních udání sestaven /Im Auftrage der hohen kais. königl. Staatshalterei für Böhmen auf Grund amtlicher Daten zusammengestellt. Prag/Praha, 1893. 430, 430, 104, 100 s.

Lexikon obcí pro království a země na říšské radě zastoupené: zpracováno na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900, vydán C. K. statistickou úřední komisí (lexikon obcí pro Čechy) sv. IX Čechy, 1. a 2. díl. Vídeň: C. K. dvorní a státní tiskárny 1904, 1368 str.

Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder: bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, herausgegeben von der K. K. statistischen Zentralcomission, sv. IX Böhmen (Spezialortsrepertorium von Böhmen). Wien: K.k. Hof - und Staatsdruckerei, 1915. 592 str.

Statistický lexikon obcí v republice Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920 čís. 266 Sb. zák. a nař., vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě sčítání lidu z 15. února 1921, sv. I Čechy. Praha – Brno, 1923. 596 str.

Statistický lexikon obcí v zemi Československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. vydán Ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930, sv. I Země Česká, Praha: 1934. 613 str.

Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland: ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs-, und Betriebszählung vom 17. Mail 1939 für jede einzelne Gemeinde. Nach dem Gebietsstand vom Juli 1941, Herausgeber: Der Reichsstatthalter im Sudetengau. Warnsdorf: Verlag Ed. Strache, 1941. 80 str.

Amtliches deutsches Ortsbuch: für das Protektorat Böhmen und Mähren, herausgegeben vom Reichsprotektor in Böhmen und Mähren. 2. vyd. Praha, 1940. 434 str.

Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemi České podle stavu z konce roku 1946, Správní a soudní okresy, poštovní úřady a počet obyvatel ke konci roku 1946, vydal Státní úřad statistický. Praha: Práce 1947. 133 str.

Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemi České podle stavu z počátku roku 1948, vydal Státní úřad statistický. Praha, 1948. 242 str.

Seznam obcí v republice Československé, díl 1, Seznam obcí v zemích českých podle správního rozdělení z 1. února 1949, vydal Státní úřad statistický. Praha, 1948. 260 str.

Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950, vydal státní úřad statistický a ministerstvo vnitra. Praha: SEVT, 1955. 574 str.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1965: podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1961, vydala ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstvo vnitra. Praha: SEVT, 1966. 668 str.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1974: podle správního rozdělení k 1. lednu 1974, sčítání lidu, domů a bytů k 1. prosinci 1970, vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR. Praha: SEVT, 1976. 862 str.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. Podle správního rozdělení k 1. lednu 1982 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. listopadu 1980, Vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s Českým a Slovenským statistickým úřadem a ministerstvy vnitra ČSR a SSR, díl 1. Praha: SEVT, 1984. 1011 str.

Statistický lexikon obcí České republiky 1992 : Podle správního rozdělení k 31. prosinci 1992 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů ke 3. březnu 1991. Vydal Český Statistický úřad ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR. Praha: SEVT, 1994, 895 str.

Český statistický úřad, Registr sčítacích obvodů a budov (územní přehledy – územní struktura obce k 1. 7. 2021) k roku 2021, [online]. [cit. 01.09.2021], dostupné z: <https://apl.czso.cz/irso4/rep1.jsp>

Sčítání lidu domů a bytů 2021, Obyvatelstvo podle vybraných národností a obcí vybraného okresu [online]. [cit. 09.05.2022], dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky&katalog=33475#katalog=33522>

Zákon č. 296/2009 Sb., zákon o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011,

[online]. [cit.01.05.2022], dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-296>

Nepublikované prameny

Statistiky

Český úřad statistický (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner): Sčítání lidu, domů a bytů 1950, tab. OB 1b, přítomné obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, kraj Liberecký – okres Jilemnice, Semily a Jablonec nad Jizerou (neveřejný pramen).

Český úřad statistický (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner): Sčítání lidu 1961, tab. 250, Bydlící obyvatelstvo podle národnosti a pohlaví, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).

Český úřad statistický (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení obcí Krkonoš, na základě SLDB 1970, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).

Český úřad statistický (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení obcí, části obcí a základních sídelních jednotek Krkonoš, na základě SLDB 1980, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).

Český úřad statistický (pro potřeby Pramenů Krkonoš sestavil Jan Honner), národnostní složení základních sídelních jednotek obcí Krkonoš, na základě SLDB 1991, kraj Severočeský – okres Semily a Jablonec nad Jizerou a kraj Východočeský – okres Trutnov (neveřejný pramen).

Archivní prameny

Národní archiv v Praze, fond Sčítání obyvatelstva v roce 1939, sčítací operáty pro obce Horní Albeřice, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Lysečiny, Suchý Důl, Sklenářovice, Maršov IV, Horní Malá Úpa, Velká Úpa III.

Státní okresní archiv Semily, fond Okresní úřad Jilemnice, Prezidiální spisy Okresního úřadu v Jilemnici D/83, Seznam obcí politického okresu Jilemnice dle stavu ze dne 25. ledna 1939.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov, inv. č. 1962, kart. 134–135, Jmenné seznamy Němců z obcí, 1945–1948 pro obce soudního okresu Trutnov, Maršov a Žaclěš.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Vrchlabí, inv. č. 275, kart. 144, Sčítání obyvatelstva v obcích okresu Vrchlabí ke dni 15. září 1946: přehledné výsledky sčítání obyvatel včetně uvedení počtu podle národností, náboženství 1946, pro obce soudních okresů Hostinné a Vrchlabí.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Městský národní výbor Svoboda nad Úpou, inv. č. 368, kart. 1, Sloučení obcí Svoboda nad Úpou, Dolní Maršov a části obce Mladé Buky, 1960.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov, inv. č. 3965, kart. 532, Připojení obce Sklenářovice k Mladé Buky, 1954.

Prameny pro variantní názvy sídelních lokalit²⁴

Publikované prameny

Statistiky

Seznam míst v království Českém: K rozkazu c. k. místodržitelství na základě úředních udání sestaven. Praha: Místodržitelská tiskárna 1907. 784 str.

Die Orte und Ortsteile des Reichsgaues Sudetenland mit ihren zuständigen Gemeinden, Landräten, Amtsgerichten, Standesbeamten, römisch-katholischen und evangelischen Pfarrämtern. Nach amtlichen Unterlagen zugest. Teplitz-Schönau: Wächter 1943. 261 str.

CHYTIL Alois. *Chytilův Místopis Československé Republiky.* Praha: Alois Chytil vl. nákladem, 1922. 1648 str.

Okresní adresáře

Adresář pro politický okres Trutnov se soudními okresy Maršov, Trutnov, Úpice a Žacléř. Trutnov, 1930.

Adressbuch für den politischen Bezirk Trautenau, 1911.

Adressbuch für den politischen Bezirk Trautenau, 1906.

Adressbuch für den politischen Bezirk Hohenelbe, 1933.

Toponomastiky

HEINZEL, Erwin. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 10, Die Ortsnamen des Bezirkes Trautenau:* Trutnov: Společnost česko-německého porozumění/Verein für deutsch-tschechische Verständigung Trautenau – Riesengebirge, 2000. 137 str. [Sepsáno 1938.]

MÜLLER, Erhard., *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 7, Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach,* Liberec: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher, Verlag Franz Kraus 1939. 98 str.

MÜLLER Erhard. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 5, Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe.* Liberec: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher, Verlag Franz Kraus 1938. 79 str.

Vlastivědy

JIRASEK, Franz Josef. *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe und der deutschen Gemeinden der im Westen angrenzenden Gerichtsbezirke Neupaka und Starkenbach, sv. 1–3.* Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe, 1907–1915. 1386 str.

PICHLER, Hanz. *Die alte Heimat Rochlitz im Riesengebirge, sv. 2.* Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe, 1991. 794 str.

²⁴ Do této kategorie spadají i všechny prameny z kategorie statistické prameny pro místopis.

RICHTER, Josef (ed.). *Spindelmühle: St. Peter - Friedrichsthal im Riesengebirge: die alte Heimat*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge, 1994. 688 str.

WEISS, Otto (ed.). *Die alte Heimat Arnau an der Elbe im Riesengebirge, sv. 1–2*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V. 2004. 363 str.

Databáze

Soupis zaniklých vodních mlýnů, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://www.vodnimlyny.cz/>

Databáze lokalit, osob, rodů a událostí Archa Krkonoš, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://archakrkonos.cz/>

Mapové portály

www.mapy.cz

Gustav Steiner, Plastická mapa Krkonoš, 1 : 35 000, vydal Český menšinový podnik knihkupecký a papírnický 1926, [online]. [cit.12.04.2022], dostupné z: <https://www.oldmapsonline.org/map/cuni/1042334>

Český úřad zeměměřický a katastrální

Mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Základní mapa ČR 1 : 10 000, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Speciální mapy 3. vojenského mapování 1 : 25 000, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Topografické mapy 1 : 25 000 v systému S-1952, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Topografické mapy 1 : 10 000 v systému S-1952, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Státní mapa 1:5000, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Výkazy ploch stabilního katastru, 1948, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Císařské otisky Stabilního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Originální mapy Stabilního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Indikační skizy Stabilního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Tištěné mapy

Státní okresní archiv Semily, sbírka map, Vilímkovy mapy politických okresů, mapa okresu Jilemnického 1928.

Krkonošské muzeum Vrchlabí, Rudolf Scholz, Plan der Stadtgemeinde Hohenelbe, M 1274, 1:3740, 1930.

Krkonošské muzeum Vrchlabí, Krkonoše, příloha k turistickému průvodci 1:50 000 / Josef Vlach, M90, 1946.

Krkonošské muzeum Vrchlabí, Plán města Vrchlabí, Geodézie Krkonoše, 1996.

Krkonošské muzeum Vrchlabí, Das Riesengebirge und sein Vorland (R. Bienert), M 324, Rozměry: 777x561 (589x805).

Státní okresní archiv Semily, soupis katastrálních map, Katastrální mapy evidenční 1893–1947

Krkonoše – západ [kartografický dokument] = Riesengebirge – West: turistická a lyžařská mapa / zpracoval a vytiskl VKÚ Harmanec, Praha: Klub českých turistů: ROSY, 1998 dotisk.

Krkonoše [kartografický dokument] : [atlas] 1:25000, Benecko, Černý Důl, Harrachov, Janské Lázně, Jilemnice, Malá Úpa, Pec pod Sněžkou, Rokytnice nad Jizerou, Strážné, Špindlerův Mlýn, Velká Úpa, Vrchlabí [plány měst] 1:10 000 [metodami digitální kartografie zpracovala Geodézie ČS; autoři Jan Prášil, Helena Prášilová], Česká Lípa: Geodézie ČS, 1998.

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze, Přehledná mapa katastrálních území k roku 1947, 1: 200 000, sig. UAZK-B2-a-20-1947-02.

Nepublikované prameny

Archivní prameny

Státní okresní archiv Semily, fond Okresní národní výbor Jilemnice, inv. č. 2365, kart. 2013, Místní a pomístní jména 1960–1978 v okrese Jilemnice.

Státní okresní archiv Semily, Pamětní kniha Obecné a měšťanské školy Poniklá 1895–1918.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov, inv. č. 3519, karton 413, Názvy místních částí obcí, sčítání lidu, 1949.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Jaroslav Procházka, inv. č. 92, kart. 1, Jaroslav Procházka, Osídlení Trutnovska a jeho místní názvosloví, rukopis, 1960. 324 str.

Prameny pro lokalizaci sídelních lokalit²⁵

Publikované prameny

Mapové portály

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Císařské otisky Stablního katastru,

²⁵ Do této kategorie spadají i všechny prameny z kategorie prameny pro variantní názvy.

[online]. [cit.22.02.2022], <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Originální mapy Stabilního katastru, [online]. [cit.22.02.2022], <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Topografické mapy 1 : 10 000 v systému S-1952, [online]. [cit.22.02.2022], <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Základní mapa ČR 1 : 10 000, [online]. [cit.22.02.2022], <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>

Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK, Speciální mapy 3. vojenského mapování 1 : 25 000, [online]. [cit.22.02.2022], <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

www.mapy.cz

Databáze

Databáze lokalit, osob, rodů a událostí Archa Krkonoš, [online]. [cit.22.02.2022], dostupné z:

<https://archakrkonos.cz/>

Toponomastiky

HEINZEL, Erwin. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 10, Die Ortsnamen des Bezirkes Trautenau*: Trutnov: Společnost česko-německého porozumění/Verein für deutsch-tschechische Verständigung Trautenau – Riesengebirge, 2000. 137 str. [Sepsáno 1938.]

MÜLLER, Erhard., *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 7, Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach*, Liberec: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher, Verlag Franz Kraus 1939. 98 str.

MÜLLER Erhard. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 5, Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe*. Liberec: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher, Verlag Franz Kraus 1938. 79 str.

Nepublikované prameny

Archivní prameny

Státní okresní archiv Trutnov, fond Jaroslav Procházka, inv. č. 92, kart. 1, Jaroslav Procházka, Osídlení Trutnovska a jeho místní názvosloví, rukopis, 1960. 324 str.

Státní okresní archiv Semily, fond Okresní národní výbor Jilemnice, inv. č. 2365, kart. 2013, Místní a pomístní jména 1960–1978 v okrese Jilemnice.